

LÉGMÁN ANNA

„NEM ENGEDTEK DOLGOZNI”*

Egy skizofrének diagnosztizált ember élettörténetéről

A pszichiátriai ellátórendszer a külvilág számára szinte láthatatlan módon működik, s jellemzően csak szakemberek szemszögéből alkothatunk egyfajta képet erről a zárt világról. A cikk egy skizofrének diagnosztizált magyar férfival készült narratív életútinterjú elemzése. Az esettanulmány egy nagyobb kutatás keretei között jött létre, ahol az egyén és a pszichiátriai ellátórendszer viszonyát vizsgáltuk. A szöveg révén bepillantást nyerhetünk abba, hogy milyen intézményes életlehetőségei vannak ma Magyarországon egy pszichiátriai betegnek diagnosztizálnak, hogyan képes elmesélni az élettörténetét, hogyan jelenik meg az elbeszélő narratívájában a pszichiátriai ellátórendszer és a skizofrénia diagnózis. Az élettörténet narratív interjú technikával készült, és diktafonra rögzítettem.

A módszerről

A narratív interjú módszer lehetővé teszi, hogy ne előre meghatározott jellemzők mentén vizsgáljam az örület fogalmát. Az individuum felől közelítő biográfiai módszerrel a társadalmi jelenségek keletkezésének és működésének folyamatai is elemezhetővé válnak, mivel nem a már meglévő normákat, szabályokat alkalmazza a kutatás folyamán, hanem éppen azokat vizsgálja. A biográfiai módszer előfeltevése, hogy az individuumok is hatással vannak a társadalomra, az egyén és a társadalom kölcsönhatása folyamatos. A társadalomtudományok képviselői két alapvető problémát hangoztatnak a módszer kapcsán: az egyik a történeteknek az élet valóságához való viszonya, a másik az általánosíthatóság kérdése.

Az élettörténetektől nem várhatjuk el azt, hogy a szövegen kívüli valóságról adjanak információkat. A társadalmi valóság reprezentálásának problematikája úgy oldható fel, ha az „objektív társadalmi realitás” és a „szubjektív történetek” szembenállását meghaladjuk. Mivel nem a már megtörtént eseményt, a múlt valóságát akarjuk rekonstruálni, elérni, hanem a társadalom működésmódját próbáljuk megérteni, a történetekre egyfajta beszámolókként tekintünk, amik a társadalmat, annak működésmódját beszélnek el, ábrázolják egy meghatározott

* Közleményem az OTKA PD 112079 számú kutatás támogatásával jött létre. A cím idézet az interjúból. Köszönet Bányai Borbálának a kutatásban nyújtott segítségért.

nézőpontból. „Saját történetünkre való emlékezésünkben, élettörténetünk elbeszélésében együtt van jelen egyediségünk a maga megismételhetetlenségében, s a ránk hatást gyakorló szűkebb s tágabb környezetünk” (Vajda 2003: 9). Az élettörténetek elbeszélése révén egyfelől az egyén életének olyan latens aspektusai is feltárulhatnak (a társadalmi valóságról alkotott szubjektív képzetek, a cselekvést motiváló gondolati, érzelmi világ), amelyek egyébként rejtve maradnának (Pászka 2007). Másfelől a társadalmi konstrukciókként születő élettörténetekből megpróbálhatjuk értelmezni, hogyan, miért éppen az adott módon alakul, épül fel társadalmunkban egy élettörténet az individuuum emlékeiből. Az élettörténetekben a társadalom által közvetített formák és az élettapasztalatok kölcsönhatásában alakuló szövegek jönnek létre, amelyeken keresztül rekonstruálhatjuk a szövegeket meghatározó társadalmi és kulturális kontextust. A „normális élettörténet” sablonjai, a megfelelő, összefüggő, koherens történet és az „általános ívű” életút definíciója, a történetmesélés szabályai mind-mind társadalmi produktumok, melyek befolyásolják azt, ahogy életünket látjuk, értelmezzük és elbeszéljük.

A másik probléma az általánosíthatóság kérdése. Egy élettörténet elemzésének lényege nem egy individuális életút rekonstruálása, hanem a társadalmi makrostruktúrákba való beágyazottság feltárása. Egy részletes és mélyreható elemzés képes kimutatni a társadalmi makrostruktúrák hatását az egyedi esetekre, és az egyedi esetek a társadalom működésének finomabb mechanizmusait mutathatják meg. Az élettörténet Rosenthal (1995) szerint társadalmi tény, melynek kutatása magában foglalja egyrészt a társadalmi funkciójának, másrészt az elbeszélés mögött meghúzódó társadalmi folyamatoknak a vizsgálatát.

A módszer nem alkalmas múltbeli élettörténeti helyzetek rekonstruálására, a valóság feltárására, célja az elbeszélőnek a mában elmondott történetének, „narratív identitásának” megragadása a szövegben, a társadalmi hatások, befolyások tettenérése. A szöveg az elbeszélő és a hallgató „közös terméke”. Az elbeszélő értelmezi a helyzetet, amelyben éppen mesél, és ennek megfelelően beszél el történetét. Ennek a hatásnak tudatában kell lenni az elemzés során, ezáltal közelíthetünk a szöveghez, érthetjük meg azt. Az interjú helyzetben született szöveg a mesélés lezárásának pillanatától többé már nem része az elbeszélőnek, elszakad tőle, és önálló életre kel. A szöveg ugyanakkor magában hordozza alkotóját, aki a megértés, megismerés folyamán az értelmezést végző önmagunk által jelenik meg. Az önmagunkon keresztül bemutatott elbeszélő egy új történet létrehozását feltételezi. Az elemzések az interjúalanyok által rendelkezésünkre bocsátott narratívák alapján megalkotott „önálló elbeszélések”.

Kovács Éva és Vajda Júlia (2002) zsidó identitás kutatásukban a narratív életútinterjúk elemzésekor a rosenthali módszert Ricoeur filozófiájára, identitáselméletére, a pszichoanalízisre és Tengelyi írásaira támaszkodva gondolták tovább. Az általuk kialakított utat követtem a pszichiátriai betegeknek diagnosztizáltakkal készített narratív interjúk elemzése során.

Az interjúalanyok elmondásából megismert biográfiai adatokból (pl. születés, iskolák stb.) – amiket az elemzés elején, lineáris idősíkot követve foglalnuk

össze – sokféle „hiteles” élettörténet fogalmazható meg. Az életútinterjúból ki-
gyűjtött biográfiai adatokból kiindulva próbáljuk meg „elképzelní”, hogy mi-
lyen ember lehet a mesélő, hipotéziseket alkotunk az egyén életére vonatkozóan.
A már megalkotott hipotézisek újabb és újabb hipotézisekhez vezethetnek. A kü-
lönöző hipotézisek segítségével elképzeljük az elbeszélő lehetséges életútjait. Az
életút újabb és újabb eseményei tudatos vagy tudattalan választás eredményeinek
tekinthetők, s ezáltal értelmezhetők a mindenkori választott és elutasított élet
közötti eltérések. A megélt élettörténet elemzését követően az elbeszélést szek-
venciákra bontva megpróbáljuk kibontani a „beszélő” által használt elbeszélési
módok egymásutániségának, egymásra épülésének logikáját, értelmét. Arra
a kérdésre keressük a választ, hogy az elbeszélőt milyen szelekciós és szerkesztési
elvek vezérelték történetének előadásakor. Az elbeszélők nagyrészt társadalmilag
meghatározott életpálya-szekvenciák mentén mesélik el életeseményeiket, élmé-
nyeiket. Ilyenek például a gyermekkor, iskola, munkahely, család stb. Vajon ezek
a szekvenciák megtalálhatóak-e a pszichiátriai betegek diagnosztizáltak elbe-
széléseiben, és van-e rájuk jellemző szekvencia (pl. kórház, kezelések)? Másképp
szerkesztik-e a történeteiket, mint az ún. egészségesek?

Majd a megélt (a biográfiai adatokból megalkotott) és az elbeszélő élettörténet
összevetése következik, ami közelebb vihet az elbeszélő megértéséhez, feltárhatja
az adott egyén választásának okait, cselekvésének motivációit, az esetleges kény-
szerhelyzeteket vagy egyfajta cselekvési szabadságot, a racionális és irracionális
magyarázatokat és a cselekedetek, élettörténetek társadalmi meghatározottságát,
az énkép alakításának folyamatait. Végül a történetből (számunkra) kiemelkedő
elbeszélési egységekben felhasznált szavakat, kifejezéseket, nyelvtani szerkezete-
ket, elbeszélési csonkulásokat, „hibákat” kíséreljük meg értelmezni, egy-egy szö-
vegrészlet finomelemzésével.

Jelen kutatásban a narratív életútinterjúkból elsősorban a skizofréniára, il-
letve a pszichiátriai ellátórendszerre vonatkozó részeket és az egyént körülvevő
környezetről szóló leírásokat elemzem részletesen. A finomelemzésekből kimutat-
hatóvá válik, hogy milyen hatással lehet az egyén élettörténetére, énképére az őt
körülvevő környezet (pszichiátriai osztály, pszichiátriai betegek szociális otthona
stb.), illetve hogy a betegségről alkotott domináns diskurzusok hogyan jelennek
meg elbeszélésében. Az elmebetegnek nyilvánított mesélők átveszik-e az orvosi,
tudományos narratívákat, vagy inkább más, például vallási kerettörténetekben
mutatják be önmagukat?

A kutatásról

Interjúalanyaimnak elmondtam, hogy egy kutatás keretében pszichiátriai betegek diagnosztizált emberekkel készítek interjúkat, és szeretném, ha ők is elmesélnék élettörténetüket. Ez nem egy „hagyományos értelemben vett interjú”, ők (az elbeszélők) azok, akik irányítják, meghatározzák az interjú menetét, én (a kérdező) a „viselkedésemmel” (szemkontaktus, arcjáték stb.) és kérdéseimmel (ami az általuk elmondottakra való visszakérdés) a történetük elmondását segítem elő. Mindezek után a diktafon forogni kezdett, az elbeszélések megszülettek.

Az így létrejött elbeszélések elemzésében azt próbálom megérteni, hogyan alakul, jön létre az „élettörténeti adatokból” a mesélő által elbeszélt élettörténet. Az elbeszélő hogyan alkotja meg, szerkeszti történetét, hogyan jeleníti meg önmagát benne, milyen értelmezési keretek jelennek meg a szövegben.¹ Bemutatom, hogy az egyén identitásának megjelenítése a történetekben milyen társadalmilag meghatározott keretekre támaszkodik, a társadalmi hatásokat az „individuális identitás” alakításakor, az egyén kultúrába ágyazottságát.

Az élettörténetek általános kritériuma, hogy legyenek közérthetőek és koherensek saját korukkal (Pászka 2007). McAdams (2001) felosztásában vannak „jó történetek”, illetve „rossz történetek”. A „jó történetek” azok, amelyek az olvasók számára is koherenciával, értelemmel bírnak, melyek legfőbb jellemzői, hogy oksági láncba illeszthetők és ezáltal könnyen felidézhetőek. A rossz „történetekben” a különböző események nem kapcsolódnak egymáshoz, esetlegesek, nem állnak össze a történet lezárásakor egy egységes egészzé, széteső, összefüggéstelen események maradnak. Gergen és Gergen (2001) szerint az érthető elbeszélés kritériumai: a történetnek legyen egy kulturálisan értékelhető végpontja, a célnak megfelelő, releváns eseményekből álljon az elbeszélés (csak olyan események említése, amelyek a történet szempontjából lényegesek, illetve minden lényeges esemény említése), a releváns események legyenek rangsorolva, legyenek oksági láncolatok és demarkációs jelek (amik jelzik a történet elejét, végét, elválasztják a képzeletet a valóságtól stb.). Az élettörténettel szembeni alapvető elvárás továbbá az is, hogy „valós” legyen. Ha az élettörténetben megjelenő életesemények az adott korra jellemzőek (megtörténhettek), és az eseményekhez kapcsolt elbeszélési formák és értelmezések elfogadhatóak a közösség számára, akkor az elbeszélés az adott közösség számára a valóságnak megfelelővé válik.

¹ A narratív életútinterjú elemzésének lényege, hogy magából az élettörténetből indul ki, hogy az elmesélő hogyan látja, látatja saját magát, miért épp azt mondja, amit, és miért épp úgy meséli el az élettörténetét, ezért az elemzésbe külső értelmezési keretek nem vonhatóak be. Így például nem merülnek fel olyan kívülről jövő értelmezések, amelyek akár az egészségügyi vagy szociális szakemberek számára egy csapásra megmagyarázhatnák egy pszichiátriai betegnek diagnosztizált élettörténetét (pl. az elbeszélő teljesen irreálisan látja önmagát és a környezetét, nincs betegbelátása stb.). Hiszen épp a másik, a másik szövegének a megértése a cél, s nem egy kívülről jött elmélettel, szakértői interpretációval való magyarázat, elmélet felállítására.

A pszichiátriai betegek diagnosztizáltak elutasításában nagy szerepe lehet, hogy olyan történeteket mesélnek, amelyek mellett, hogy többnyire a „jó történet” kritériumainak sem képesek megfelelni, a közösség által meghatározott valóságtól is elszakadnak. Korábbi kutatásaink (Fernezely–Légmán 2003) alapján úgy tűnik, hogy élettörténetük kizárólag betegségstörténetként elfogadható és értelmezhető mások számára, azonban ez óhatatlanul egyfajta azonosulást kíván meg részükről a pszichiátriai betegek társadalmi reprezentációjával, megítélésével. Az élettörténet betegségstörténetként való megfogalmazásával – hogy önmagukra betegként (mint ahogyan a közösség is) tekintenek – válnak csak élményeik, érzéseik másokkal többé-kevésbé megoszthatóvá. A betegség-narratíva magyarázatot ad másáigukra, felmenti őket számos társadalmi kötelezettség, viselkedésük következményei alól. Felmentést adhat önmaguk számára is, hiszen bárki más is megbetegedhet, ugyanakkor viselniük kell az elmebetegség stigmáját, a megbélyegzettséget, a kiközösítést, az őket övező félelem, a velük való (sokszor embertelen) bánásmód terhét. Ez azzal járhat, hogy nem képesek tökéletesen azonosulni a betegszereppel, hiszen minden egyén arra törekszik, hogy pozitív identitást alakítson ki magának, ugyanakkor az elmebeteg identitással való azonosulás döntően negatív elemeket tartalmaz. Mindez ellentmondásos, széteső narratív identitás kialakulásához vezethet, ami feltételezésem szerint nem magyarázható pusztán a skizofrénia diagnózissal. Az érintettek nem képesek egységes, egyféle identitás, élettörténet kialakítására, hiszen képtelenek az egymásnak ellentmondó igényeket, elvárásokat egy egységes elbeszélésben összeegyeztetni.

Az örület olyan társadalmi tény, amelyet kultúránk betegségnek tekint, de értelmezhető, hiszen társadalmilag konstruált, a társadalom ruházta fel jelentéssel. Kutatásomban nem a skizofrénia, a pszichiátriai megbetegedés okát próbálom megtalálni, célom a társadalom által meghatározott fogalom egyéni megélésének feltárása, az intézmények hatása az élettörténetekre, áttörve a fogalom köré épített misztikus képzeteken, megkérdőjelezve a társadalomban, a bennünk élő előítéleteket.

Meggyőződésem, hogy „normális” és „örült” ember viselkedése között nincsen a megértés számára áthidalhatatlan szakadék.

László története²

„*Nem engedtek dolgozni*”
(idézet az interjúból)

László apai nagyszülei Csepelen élnek. Itteni földjeiken nagyapja szőlőt termel, és bort készít. Nagymamája háztartásbeli, disznót, kacsát és tyúkot is tart. Szülei, György és Éva a nagyszülők házában laknak egy kis szobában. Apja géplakatos a Csepel Műveknél. László 1964. március 14-én született. Szülei minden nap veszedkednek. Anyja többször is elköltözik tőlük. 1967-ben, amikor László hároméves, Éva ismét elköltözik, és Lászlót is magával viszi. Rövid idő múlva visszaköltözik Györgyhöz. Lászlónak testvére születik, Tibor. Szülei a kertben kezdik el építeni saját házukat. 1969-ben László ötéves, amikor elválnak. Lászlótól megkérdem, hogy melyik szülővel szeretne élni. Ő az apjával marad.

Az új házba már csak László és György költözik be. Néha Tibor is ott alszik. Apja elkezd inni. László gyerekkorában sportol és autó-, hajó- és repülőmodelleket készít. 1978-tól ipari tanuló a Csepel Művekben. A tanulás mellett dolgozik is a gyárban. Egy hétig iskolába jár, egy hétig munkába. 1979-ban László megismerkedik egy tizennégy éves lánnyal, Gizellával. 1980-ban tizenhat éves korában László elköltözik otthonról. Az iskola elvégzése után még két évig a Csepel Műveknél dolgozik. 1983-tól egy magyar–német kisvállalkozásban foglalkoztatják. Még ebben az évben összeházasodnak Gizellával. 1985-ben László huszonegy éves, amikor fiuk születik. 1986-ben Lászlót elviszik katonának. Gizella megcsalja őt. Mikor leszerel, elválnak.

1988. szeptember 5-én huszonnégy évesen László kimegy Ausztriába, és menedékkérelmet kér. Menekülttáborba kerül, ahol tárgyak adásvételéből él. Három hónap után visszautasítják a kérelmét. Átszökik Svájcba, Genfbe, ahol megkapja az ideiglenes tartózkodási engedélyt. Adnak neki szállást és pénzt, de munkát nem vállalhat. Másfél év után, 1990-ben visszavonják a tartózkodási engedélyét. László Franciaországba megy, és jelentkezik az idegenlégióba. Havi 2300 frank a fizetése. 1991-ben hét hónap légióskodás után engedélyt kap a leszerelésre. Elhagyja Franciaországot, Spanyolországba, Madridba megy. Másfél évig él Madridban, ott spanyolul tanul. Először az utcán alszik egy árkád alatt több társával együtt. Majd kartonpapírból épít egy házat magának, és koldulásból él. Heti 50–60 ezer forintnak megfelelő összeget keres. Összetalálkozik Józseffel, egy magyar fiúval, és építenek egy faházat. Van, hogy heten laknak a házban. Józsefet egy nap holtan találják, valaki agyonütötte. László Valenciába költözik, ahol alkalmi munkákból tartja fenn magát. Megtanul gipszkartonozni, amiért 10 ezer forintnak megfelelő órabért kap. Emellett aluljárókban gitározik. Öt nyelven be-

² Az interjúalanyom beleegyezett abba, hogy egy kutatás keretei között életútinterjút készítsék velem. A kutatás során több interjú is készült. A vizsgálat témája, az interjú kerete: hogyan lehet pszichiátriai betegség diagnózissal élni a társadalomban (Magyarországon)? Az interjút anonimizáltam, a neveket, az elemzést érdemben nem befolyásoló adatokat, dátumokat megváltoztattam.

szél: magyarul, angolul, németül, franciául, spanyolul. Van kocsija, motorja, és egy bérelt lakásban lakik.

1997 tájkán hazajön Magyarországra. Anyjához költözik. Éva három sikertelen házasság után egyedül él. Míg László külföldön van, testvére, Tibor két egyetemet is elvégz, és önálló egzisztenciát teremt. László egy műhelyben helyezkedik el esztergályosként, ahol 250 forintos órabérért dolgozik. Később 600 forintot kap óránként, 120–140 ezer forintot keres egy hónapban. László több barátjánőjét is bemutatja anyjának.

Apja eltartási szerződést köt a házára idegenekkel, majd rá két hétre meghal rákban. Sem László, sem Tibor nem örököl apjuk után semmit. Az örökösök életveszélyesen megfenyegetik őket.

2000-ben harminchat éves, amikor feltalál egy logikai játéksorozatot. Mikor egyszer ezzel a találmánnyal foglalkozik, veszekedni kezdenek az anyjával. Kijön a rendőrség és a mentő. Lászlót a pszichiátriára viszik. Egy hónapot zárt osztályon tölt, ahol injekciózzák, gyógyszerzik. Egyszer pizsamában megszökik, de visszaviszik az osztályra. A kórházban összejön egy lánnyal, akivel fél évig együtt van. A kórházi kezelés után is az anyjához költözik. Az üzemorvos leszázalékolja. Feketén vállal munkát, napi tíz-tizenkét órában gipszkartonozik. Egy újabb vitát követően László elköltözik édesanyjától. Egy sertéstelepen bérel egy helységet.

2002-ben a harmincnyolc éves Lászlót beutalják egy vidéki pszichiátriai otthonba. Tibor költözteti oda autóval. Megérkezéskor két hétig egy zárt helységben vizsgálatokat végeznek rajta. Egy hatágyas szobába kerül. Az intézet területén működő vállalatnál kezd el dolgozni, munkájáért 36 ezer forintot kap havonta. Az intézetben megszabják neki, mikor és milyen feltételekkel mehet ki a városba. László még a bekerülése évében megismerkedik Katalinnal, aki több mint húsz éve az intézetben él.

2003-ban Katalinnal megszöknek az intézetből. A nőnek van egy házrész Budapesten, oda költöznek. László megtervezi és elkezdi átépíteni új otthonukat. Elfogy a pénzüik. Visszamennek az intézetbe. László egy évig nem dolgozik. Bár egy játékon nyer autót és készpénzt is, de egyiket sem kapja meg.

2004-ben újra dolgozni kezd az otthon foglalkoztatójában. Az első két hónapban havi 10 ezer forintot adnak neki. 2006 óta az intézeten belül működő kézműipari vállalatnál alkalmazják szövőként, varrógépen szalagokat varr össze. Bruttó 46 ezer forint a fizetése, amiből 33 ezer forintot kap kézhez egy hónapban. Egy nap hat órát dolgozik. A bank nem ad hitelt neki. 2007-ben feleségül veszi Katalint.

Lászlót rendszeresen gyógyszerzik, egy hónapban négyszer injekciózzák, és egy nap 13 szem gyógyszert kell bevennie. Felesége egy hónapban nyolc injekciót kap. László 30 kilót hízik az otthonban. Semmilyen étel nem marad meg benne, rendszeresen hány az étkezések után. Néha főz az intézetben. A többi lakónak 200 forintért adja a főztjét, és cigarettát és kávé is árul nekik. Lászlónak öccse, Tibor a gondnoka, anyjával és gyermekével nem tartja a kapcsolatot.

László és felesége pár hónappal az interjú készítését követően megszökik az intézetből, és Spanyolországba mennek. Katalint pár hónap múlva a hatóságok visszahozzák az intézetbe. László egy év múlva önként visszatér oda.

László biográfiájának fő motívuma az adatok alapján az otthontalanság, a folyamatos vándorlás, csavargás. Élete nagy részében úton van, úgy tűnik, nincs házája, hiányzik az adatokból az a hely, ahova megérkezhetne, ahol megpihenhetne, ahol legalább kis időre otthon lehetne.

Gyermekkora rövid és zaklatott. Születésekor a család, mint láttuk, a nagyszülőkkel él egy háztartásban, ami úgy tűnik, sok-sok feszültséget okoz a családban. Szüleinek mintha nem lenne magánéletük, a nagyszülők, László, a család mindig ott vannak velük, körülöttük. Az apa, György géplakatosként kemény fizikai munkát végez, feltehetőleg keveset van otthon, s a gyermeket, a Lászlót nevelő Éva, úgy tűnik, több időt tölt György szüleivel, mint a férjével. Sok a veszekedés, s Éva többször is megpróbál elmenekülni, elhagyni Györgyöt, a családot. Mi lehet ennek az oka? Talán nem tudja elviselni, hogy ilyen zsúfoltan kell élniük? Vagy nem jön ki György szüleivel? Vagy nem tud anyaként, feleségként élni?

László első emlékei az állandó viták, az anyja hiánya, a családtagok között húzódo feszültségek, a kiszámíthatatlan, felfoghatatlan emberi kapcsolatok, s az otthon elvesztése (ekkor még csak egy rövid időre) lehet. Talán a nagyszülők az egyedüliek akkoriban, akik biztonságot, állandóságot jelenthetnek életében, jóllehet az adatok alapján a nagyszülők László gyerekkorában még meglehetősen aktív életet élnek, sokat dolgoznak a gazdaságban és az állatok körül. Úgy tűnik, a későbbiekben is meghatározóak ezek a gyerekkori élmények, vissza-visszaköszön az önálló, tevékeny élet, a munka központi szerepe és a szülők hiánya az adatokban.

Amikor a nagyszülők telkén elkezdik építeni saját házukat, György és Éva „se vele, se nélküle” kapcsolata az utolsó felvonásához ér. Talán nincs lehetőségük elköltözni a nagyszülöktől, nem tudnak önálló lakást szerezni, vagy talán György nem akarja elhagyni a szüleit. Mindenesetre továbbra sem tudnak saját, független életet kezdeni. Az építkezések, és hogy megszületik László kistestvére, Tibor, úgy tűnik, végleg elmérgesítik az ellentéteket Éva és György között.

László öt éves, amikor elválnak a szülei, kettészakad a család, s anyja hosszú időre eltűnik az életéből. Ráadásul ezzel nemcsak az anyját, hanem a családját és az otthonát is elveszíti. Apja, akivel közben beköltöznek az új házba, inni kezd, saját bánatát siratva ő is magára hagyja Lászlót, s a költözéssel mintha a nagyszülőkkel is megszűnt volna a kapcsolat. László még kisgyerek, mikor az adatok alapján, úgy tűnik, gyakorlatilag egyedül marad, a gyermekora véget ér. Az apja egyre rosszabb állapotba kerül, s végül már önmagáról sem tud megfelelően gondoskodni, nemhogy Lászlóról. Ijesztő lehet egy gyermek számára egyedül, minden segítség nélkül egy kiszámíthatatlanul viselkedő, önmagát és másokat is elhagyó emberrel élni. Úgy érezheti, szülei magára hagyták őt. Ezt követően talán soha többé nem lesz képes megbízni másokban, úgy érezheti, csak magára számíthat, s megpróbál majd mindent maga megoldani.

Mintha már igen fiatalon válaszut elé kerülne, vagy apjához hasonlóan, a valóság elől menekülve önpusztító életbe kezd, nem törődve senkivel és semmivel (ahogy talán vele sem törődött senki), vagy korán felnőtté válva megpróbál egyedül boldogulni a nagyvilágban. László, talán a nagyszülei példáját követve, úgy tűnik, ez utóbbit választja. Az adatok alapján 14 éves korától kezdve az iskola mellett dolgozik, kemény fizikai munkát végez, miközben valószínűleg otthon is helyt kell állnia. Mintha nem lenne gyerekkora, fiatalsága, nincs ideje szórakozni, mint a többi fiatalnak, az élete a munkáról, a túlélésről szól. Vagy talán szégyelli az apját, a helyzetet, amibe szülei hozták őt, s ezért zárkózik el kortársaitól. Mindenesetre más életet él, mint a vele egykorúak. Magányos harcos, akinek nincs igazán lehetősége gyerekeknek lenni.

László tizenhat évesen elköltözik otthonról, úgy tűnik, ahogy lehet, menekül alkoholista apjától. Ekkortól hivatalosan is önálló, felnőtt férfivá válik, aki egyedül gondoskodik magáról. Ő azonban mintha többre vágyna. Saját családot, otthont akar, ahol soha többé nem kell egyedül lennie. Tizenöt éves, amikor megismerkedik az akkor tizennégy éves Gizellával, és mindössze tizenkilenc éves, amikor elveszi feleségül. Huszonegy évesen már apává válik, s ezzel teljesülni látszik az álma: otthont és családot teremt magának. De vajon ez nem csak egy menekülési kísérlet a saját, otthontalan, családtalan életéből?

Mikor elviszik katonának, Gizella megcsalja őt. Ekkor darabokra török Lászlónak a családról, otthonról szőtt elképzelése, s mindenét elveszti. Úgy érezheti, felesége – akárcsak egykor az anyja –, elárulja, magára hagyja őt, kiforgatva mindenből, ami fontos neki. Talán ő maga sem tud apaként, férjként viselkedni. Mindenesetre nagyon megviseli, hogy újra elveszt egy családot, s mintha visszajutna ahhoz a válaszüthöz, amikor – még gyerekként – mindenki magára hagyta őt. Akkor a felnőtt, „normális” élet mellett döntött, most azonban – egy kudarcot követően – menekülteként elhagyja az országot.

Új életet kezd, csavargóként bejárja fél Európát. Mintha egy új, eddig ismeretlen László jelenne meg itt az adatok szerint. Míg eddig egy felelősségteljes, a családjáról, önmagáról gondoskodó, keményen dolgozó felnőtt emberként ismertük meg őt, akinek élete a munkáról szólt, aki a társadalom hasznos tagjaként feltehetően törvénytisztelő állampolgár volt, innentől kezdve egy a társadalom peremén, gyakran illegalitásban élő emberrel találkozunk, akinek nem okoz problémát a törvények megszegése, és aki számára a legfőbb érték vélhetően a szabadság, a kötöttségek nélküliség, a sehova se tartozás. Az egyetlen dolog, ami nem változik, hogy egyedül is képes boldogulni a Föld bármely pontján, tán a jég hátán is megél. De vajon mi okozza ezt az óriási változást életútjában? Talán az, hogy álma a boldog életről, a családról, az otthonról véget ért? A további kudarcok, a valóság elől menekülve inkább elhagyja Magyarországot? Talán fél újra elkötelezni magát, bárkit is újra közel engedni magához, ezért inkább idegenek közt él idegenként?

László először Ausztriába megy, majd tovább szökik Svájcba. Másfél évig él itt, de nem derül ki, hogy mit csinál, mivel telnek a napjai. Talán csak teng-leng

céltalanul. Talán szórakozik, először életében élvezzi az életet, vagy feketén dolgozik, vagy talán szenved, rágódik kudarcba fulladt élete miatt. Mikor innen is kiutasítják, továbbáll, s elszegődik Franciaországba, a légióba. Nincs otthona, hazája, nincs hova tartoznia. Talán úgy érzi, semmi sem számít neki többé, semmitől és senkitől sem fél. A légióban élete minden percét szabályozzák, extrém környezetben él együtt idegenekkel, a halál árnyékában, parancsokat követve. Megterhelő fizikai és lelki kiképzést kap, hogy bármit kibírjon, a halállal is képes legyen szemrebbenés nélkül farkasszemet nézni. A légióban végleg elszakadva addigi életétől az életben maradásért küzd. Hét hónap múlva László a légiót is elhagyja, nem tud megmaradni, beilleszkedni ide sem. Talán túl nagy a kötöttség, túl sok a szabály, vagy csak félti az életét, vagy képtelen az emberölésre.

László Franciaországból Spanyolországba vándorol. Mióta elhagyta Magyarországot, folyamatosan úton van, rengeteg helyre eljut, de mindenhol kiutasítják, mennie kell, vagy önként áll tovább, szökik meg. Úgy tűnik, egy úzött, magányos vad ő, aki sehol sem találja a helyét, vagy egy öntörvényű csavargó, aki nem tartja be a szabályokat, nem tudja elviselni a társadalmi kötöttségeket, akinek nincsenek szoros emberi kapcsolatai, nem akar vagy nem tud senkiért sem felelősséget vállalni. Mintha ekkoriban nem számítana neki, hogy milyen környezetben él, a legfontosabb, hogy a maga ura legyen, hogy ne kelljen lekötnie, elköteleznie magát. Míg Magyarországon keményen dolgozott a megélhetésért, most úgy keresi a pénzt, hogy nincs munkája, és nem beszél a nyelvet sem. Egyre jobban megy sora, s úgy tűnik az adatok alapján, hogy egyre nagyobb jelentősége van számára a pénznek, büszke a földi javaira, az autóra és a házra, amit egy ismerősével ketten építettek. A házban soha nincs egyedül, egyfajta átjáróház ez, ahol mindig cserélődnek az emberek, ahol idegenek találkoznak egy rövid időre, s válnak el mindenféle különösebb kapcsolat, kötődések, érzések nélkül. Úgy tűnik, ideális hely ez számára. Mikor a társát, Józsefet megölik, s a rendőrség vizsgálódik az ügyben, László megint továbbáll, Valenciába költözik. Úgy érezheti, az utolsó olyan ember hagyta el őt, akihez kötődött, s soha többet nem fog tudni igazán közel engedni magához senkit. Talán büntudata van, hogy nem tudott segíteni társának, magát okolja a történetekért. Vagy talán attól fél, hogy bűnösnek találják.

Mintha Valenciában elkezdené feladni a társadalmon kívüliségét, talán megunja, belefárad, hogy otthontalanul éljen, egy nyugodtabb, békésebb életre vágyik, ugyanakkor fél feladni a kötöttségektől mentes életet is. Dolgozni kezd, bár csak alkalmi munkákat vállal, s a hajléktalan életformát sem hagyja el teljesen. Az adatok alapján azonban továbbra is egyedül van, mintha félne, rettegne az elköteleződéstől, bár talán vágyik is egy otthonra, társra, családra.

Talán épp emiatt tér haza Magyarországra, feltehetően nem akar már menekülni többé. Bár édesanyja ötéves korában elhagyta őt, László most mégis hozzá költözik. Apjával talán annyira megromlott a kapcsolata, hogy hozzá nem mehet, s nem tud többé egyedül, magányosan élni. Talán kényszermegoldás ez, nincs

pénze máshova költözni, vagy tán elveszett, soha nem volt gyermekkorát próbálja meg visszahozni, fellelni László az anyja mellett.

László és Éva, immár mindketten felnőttként – két magányos, sértett idegen – számtalan kudarcot követően próbálnak meg ismét egy családként élni. Úgy tűnik azonban, hogy ami egykor nem sikerült, az most sem működik, sőt drasztikus véget ér, László zárt osztályra kerül.

László hazaérkezésekor mintha megpróbálná ott folytatni az életét, ahol külföldi kalandozásai előtt félbehagyta, egy műhelyben helyezkedik el esztergályosként. Élete középpontjába ismét a munkát s a pénzt helyezi, a biográfiai adatok alapján pontosan követhető, hogy mikor, milyen munkáért mennyi pénzt keres. Talán ez az egyetlen dolog, amiben úgy érzi, sikeres, amihez ért, amire büszke lehet. Magányából azonban továbbra sem tud kitörni. Míg külföldön, csavargóként a biográfiai adatok alapján egy barátnője sem volt (bár elképzelhető, hogy akkor is voltak futó kalandjai), most több is akad, de mintha egyikhez sem tudna igazán közel kerülni.

A szüleivel sem képes rendezni a kapcsolatát, apja idegenek közt hal meg, s anyjával sem tud együtt élni. Talán haragszik az apjára, hogy kisémmizte őt az örökségéből, ugyanakkor tán büntudata is van, amiért nem tartotta a kapcsolatot vele.

Sok a veszekedés, súrlódás László és az anyja között, s az egyik ilyen veszekeedés – ahogy azt már fentebb említettem – odáig fajul, hogy Lászlót a pszichiátriára szállítják. Talán agresszíven viselkedik az anyjával, a köztük lévő lappangó feszültség most, egy csapásra, felszínre tör. Az adatok alapján úgy tűnik, László visszatérése Magyarországra, a „normális” életbe, kudarcot vall, s többé már menekülnie sincs hova.

László mintha nem értené, hogy miért kerül a pszichiátriára, miért tartják egy hónapig bezárva. Talán az anyját hibáztatja, hogy ide juttatta őt. Mindenesetre, úgy tűnik, nem tud bezárva, kötöttségek között élni, megpróbál megszökni, de a pszichiátriáról nincs kiút. Mikor végül kiengedik a kórházból, és folytatni akarja félbeszakított életét, az üzemorvos leszázalékolja, hivatalosan megerősítve ezzel beteg státuszát. Lászlót vélhetően – hiába tiltakozik a rá ruházott betegszerep ellen – a környezete nem hagyja, hogy az egészségesek világában éljen tovább. Most mintha nem lenne választása, mások döntenek a sorsáról, egy olyan szerepet kényszerítve rá, ami kötöttségekkel, szabályozottsággal és szabadságmegvonással jár. Vajon mit tesz ebben a helyzetben? Mintha ismét az illegalitás világában próbálna menedéket találni, feketén dolgozik tíz-tizenkét órát, igyekezve a rendszert kijátszva az önálló életet, a munkát választani. Talán így akarja bizonyítani a társadalomnak, önmagának, hogy ő nem beteg, képes gondoskodni magáról.

Hogyan kerül László végül mégis pszichiátriára otthonba? Anyját elhagyva egy sertéstelepen bérel helységet. Nincsen elég pénze, nincsen semmije és senkije. Rossz körülmények között él, s csak egy hajszál választja el a hajléktalanságtól. Talán megint külföldre menekülhetne, folytathatná csavargó életmódját, de mintha belefáradt volna az örökös menekülésbe, otthontalanságba. Végül

reménytelennek tűnő helyzetéből testvére, Tibor menti ki, akinek segítségével egy pszichiátriai otthonba kerül. Az adatokból kitetszik, képtelen hosszú távon egyedül szembeszállni a világgal, s mikor elfogy az ereje, az energiája, s teljesen kilátástalan helyzetbe kerül, a pszichiátriai otthon igazi megváltásnak tűnhet számára. Az embertelen körülményeket, az egyedüllétet felcserélheti a biztos fedélre, a teljes ellátásra és emberek társaságára. Ennek azonban láthatóan ára van, el kell fogadnia a betegszerepet, s – amiből már kapott egy kis ízelítőt a zárt osztályon – az ezzel együtt járó bezártságot, a nap minden percét beosztó napirendet, az önállótlan, gyakran tétlen létet és a magánélet szinte teljes hiányát.

Vajon képes lesz-e László egy ilyen intézetbe beilleszkedni? Hiszen az otthon a légióhoz hasonlóan egyfajta túlszabályozott, extrém környezet. Eleinte úgy tűnik, megtalálja a számításait itt, párra lel, sőt az intézet falain belül munkát is vállal. Katalin, aki már több mint húsz éve él az otthonban, sokat segíthet neki a beilleszkedésben, az eligazodásban az otthon, a betegek világában.

László azonban hosszú távon mintha mégsem lenne képes az intézetben élni. Elutasítva a betegszerepet, az intézeti, önállótlan létet, megszökik, s magával viszi az őslakosnak számító Katalint is. Már nincs egyedül, és ketten talán új életet kezdenek a kinti világban. Talán most teljesülhet a vágya, családot alapíthat és otthonra lelhet. Mégis hamar belátják, mindez csak egy álom, és önként visszatérnek az otthonba. De vajon mi lehet az oka, hogy László, aki nehezen viseli a szabályokat, a bezártságot, s aki a jég hátán is megél, kudarcot vall a kinti világban, s önként visszatér a pszichiátriai otthonba? Talán Katalint nem akarja magára hagyni, aki 20 év bentlét után már nem tud megenni az intézet, a gyógyszerek, az ellátás nélkül? Vagy talán egyikük sem képes többé már a kinti világban önállóan boldogulni, nem találnak munkát, nem tudják fenntartani a lakást, nem tudnak tájékozódni, nem értik a kinti világot, ha senki sem segít nekik? Vagy talán együtt nem tudnak boldogulni?

Úgy tűnik, a senki földjére kerültek, nem találják a helyüket sem a kinti, sem az intézeti világban többé. Visszatérésük után László egy évig nem vállalhat munkát, talán a szökésért büntetik így, talán próbálják megakadályozni őt abban, hogy túlságosan önállóvá váljon, hogy ismét szökni próbáljon. László szenved a bezártságtól és a semmittevéstől. Talán a gyógyszerek mellékhatásaként, talán a bezártság és a mozgásnélküliség miatt, elhízik.

2004-ben újra munkába állhat, ami feltehetően sokat jelent számára. Mintha ez lenne az egyetlen értelmes elfoglaltság az otthonban, ember mivoltának egyetlen jele, amivel kitűnhet a többiek közül. Mintha a munka, a pénzkereset strukturálná László idejét, napjait, életét innentől kezdve az intézetben is. Azt azonban továbbra sem képes elfogadni, hogy ő beteg ember, aki nem dönthet, dolgozhat, és nem kezelheti a pénzét önállóan. Nem érti, hogy a bank miért nem ad hitelt neki, nem érti a körülötte lévő embereket, azt a világot, amelyik őt betegnek nyilvánítja, annak ellenére, hogy ő képes dolgozni, gondoskodni magáról.

A biográfiai adatokban – a pénz, a munka, a nyelvtudás, a főzés és a különböző dolgok adásvétele alapján – egy önálló, felnőtt férfiként jelenik meg, aki képes

ellátni magát, aki bárhol képes élni, aki feltalálja magát még egy pszichiátriai otthonban is. Ő nem magatehetetlen, munkaképtelen beteg, akit ápolni és gondozni kell, nem ide való, különb, mint a többiek, akik itt élnek. Az intézetben azonban súlyos betegként kezelik őt, folyamatosan gyógyszereket adnak neki. Lászlónak vélhetően nincs többé választási lehetősége, nem dönthet szabadon arról, hogy hol éljen. Egyetlen lehetősége a távozásra, ha ismét menekül, újra elszökik az otthonból, ám ezzel egyszer már kudarcot vallott. De vajon miért tartja őt a környezete betegnek, miért zárták pszichiátriai otthonba? Az erre vonatkozó biográfiai adatok teljes mértékben hiányoznak elbeszéléséből. Vajon mire utalhat mindez? Talán László számára egyáltalán nem is létezik a betegsége? Talán ő nem érti, miért történt mindez vele? Talán szégyelli, hogy pszichiátriai otthonba került, hogy magatehetetlen, önállótlan bábbá vált?

***

Vajon hogyan meséli el László az élettörténetét, miről árulkodik fő narratívája?

„1964-ben születtem március 14-én, szerintem egy szerencsés csillagjegy alatt születtem.”

Élettörténetének elbeszélését születésének pontos dátumával kezdi, amit azonban egy értékeléssel folytat arról, hogy szerencsés csillagzat alatt született. Vajon miért tartja szerencsésnek, különlegesnek, kiválasztottnak magát? Talán ezzel fejezi ki meg nem értettségét, azt, hogy egy magányos zseni ő, akit bár a kegyetlen világ bolondnak nyilvánított, mégis képes kiállni magáért, a jég hátán is megélve a végén győzedelmeskedni, ha kell, az egész világ ellenében is.

Gyermekkoráról, családjáról nagyon keveset mond, a legmeghatározóbb esemény ebből az időszakból családja szétesése.

„Anyámék azok elváltak, már 5 éves voltam, amikor különmentek, én apámnál maradtam, mert az öcsém még egész kicsi volt, engem apám nevelt egész 16 éves koromig, közben jártam általános iskolába, sportoltam, a tanulmányi eredményem nem volt hú de szuper, de a kezem az elég ügyes, és sok minden dolgot megcsináltam, ami jóra való. Én feltaláló szerettem volna lenni, szerintem most be is jött.”

Ő az apjával él 16 éves koráig, de az öccse még kicsi ekkoriban, indoklása szerint ezért az anyjával marad. Ezzel gyakorlatilag be is fejezi a családról való tudósítást, mintha anyja távozásával megszűnt volna körülötte a család.

Önmagán kívül mások csak villanásnyi epizód szerepeket kapnak innentől kezdve a történetében. Elbeszélésében is egy magányos harcosként mutatja be magát, aki kénytelen egyedül, család, barátok nélkül küzdeni, élni. A gyermek Lászlóról annyit mesél még, hogy járt általános iskolába, sportolt, és sok mindent

meg tudott csinálni már egész kiskorától kezdve. A gyermekkori emlékek, a család, az otthon azonban hiányzik az elbeszéléséből.

Vajon miért épp ezeket az elemeket emeli ki gyermekkorából? Mintha mindez azt a képet sugallná róla, hogy már gyermekkorában is egy talpraesett, erős, önálló ember volt, aki nincs rászorulva senki segítségére sem. Mintha már akkoriban is a mostani, felnőtt László képe jelenne meg az elbeszélésben. A család hiánya, a család utáni vágy, ami végigkíséri egész életét, a magányos harcos szerepe, aki a jég hátán is megél (ami különösen fontossá válik számára a későbbiekben a betegség elleni küzdelemben), a találmányai, a zsenialitása, az ehhez kapcsolódó meg nem értettség és elutasítás, mind-mind jelen vannak már a gyermekkoráról szóló elbeszélésében is, sőt ezek jellemzik már a gyermek László életét is a szöveg szerint.

László elbeszélése szerint hamar felnőtt, s felnőttként dolgozik, dolgozik és dolgozik. Kétkezi, fizikai munkát végez, egy önálló, önellátó, erős férfiként jelenik meg. Elbeszélésében az emberek helyett a munkának és helyszíneknek van központi szerepe, úgy tűnik, az alkotja elbeszélése keretét, hogy hol és mit dolgozik, a későbbiekben kiegészítve ezt azzal, hogy mennyit keres a munkájával.

„Három iparit végeztem, és 10 évet forgácsoltam, különböző gépen dolgoztam, fűrészgépen, marógépen, esztergapadon, fűrőgépen ami csak forgácsolással kapcsolatos. Aztán kimentem Ausztriába, menedékjogot kértem, csak megváltozott itthon a politikai helyzet, és eltanácsoltak mindenkit, akkor haza kellett volna jönni Magyarországra, de átmentem Svájcba, és ott kaptam fél évig menedékjogot, és utána felülbírálták, és onnan is el kellett jönni, és akkor mentem Franciaországba, ott beálltam az idegenlégióba, ott lehúztam 7 hónapot.”

Ám még mielőtt végleg átfordulna élettörténete karriertörténétté, hirtelen éles váltás következik be, a karriertörténet félbeszakad, s kalandtörténetbe vált. Hosszan, tárgyilagos stílusban, egyfajta kívülállóként tudósít László a külföldi kalandjairól, mintha mindezt nem is ő élte volna át. Mintha már nem tudná beilleszteni ezeket az eseményeket az élettörténetébe, a külföldi időszak lényegtelen, átmeneti időszak lett volna csak a múltjában. Ekkor még inkább hiányoznak az emberek az elbeszélésből, csak a földrajzi helyeket és a tevékenységeit ismerhetjük meg. Arról egyáltalán nem mesél, hogy mi okozhatta elbeszélésében ezt a váratlan változást. A biográfiából (későbbi visszakerdezésekből) tudjuk, hogy közvetlenül Ausztriába való távozása előtt elvált a feleségétől, aki megcsalta őt, erről azonban fő narratívájában nem beszél. Talán egyfajta menekülés volt számára a külföldi kaland, menekülés a kudarcok elől.

„És elmentem Valenciába, ott újra kellett kezdeni, mert olyan dialektus van, hogy abszolút nem tudtam beszélni. Egy ember adott munkát, és utána folyamatosan sikerült munkát szerezni, és akkor ott éltem két évet.

Ott tanultam meg gipszkartonozni. Jól is kerestünk. Mindenem megvolt.”

De vajon miért ért véget elbeszélésében ugyanolyan hirtelen, mint ahogy elkezdődött a külföldi kalandtúra?

„Aztán jött egy rossz érzésem, hogy haza kell jönni, és rá egy évre meghalt az apám, azóta padlón vagyok teljesen.”

Elbeszélése a hazatérését apja halálához köti. Fő narratívájában apja pozitívan jelenik meg, egy szerethető apa képe bontakozik ki előttünk, míg a biográfiában egy alkoholista embert személyesít meg, akivel nem volt túl jó viszonya Lászlónak. De vajon mit jelenthet ez az ellentmondás a megélt és az elbeszélte élettörténet között? Talán az anyjával való jelenlegi rossz viszonya miatt értékelődik fel apjával való kapcsolata? Talán nem képes belenyugodni abba, hogy neki soha nem volt igazi családja, apja és anyja magára hagyta őt? Vagy egész egyszerűen megpróbálja apja halálával magyarázni mostani helyzetét, állapotát?

Vajon hogyan mesél apjával való viszonyáról a későbbiekben, a visszakérdezéskor, s mit árul el a finomelemzés?

„Jól megvoltunk, egyszer meg akart nőszülni az öreg még egyszer, volt egy kétcsaládos asszony, de nem vette el feleségül, mert nem akart nekem mostohát, de jobb lett volna, ha együtt nevelnek föl, még hogyha féltestvéreim lettek volna is. Aztán apám elkezdett inni, volt egy 10 év amikor szörnyen ivott, goromba volt, agresszív, folyton mondta a magáét, a sérelmeit, ami a munkahelyén volt, mert mindig kihasználták, volt 10 ember, amikor meg dolgozni kellett, akkor csak 2, nem kapott pénzt, végül utána egy kicsit megnyugodott az öreg, elment nyugdíjba, és végül meghalt rákban. Nem tudom most melyik rák vitte el, áttételes volt, ha ezt tudom, kivitem volna Barcelonába, és ott helyreporcozták volna, de csak egyik napról a másikra jött, és mondták, hogy meghalt.”

Mintha nem lenne képes Györgyre elbeszélésében apaként tekinteni László, végig az öreg szót használja. Talán mindezzel azt mutatja, hogy már igen korán neki kellett felnőttként viselkednie otthon, ápolnia, ellátnia magatehetetlen öregapját, aki kemény alkoholistaként mintha egyfajta gyermeki pozícióba süllyedt volna. Az idézet elején még úgy tűnik, jó a kapcsolata az apjával, ám ez nem sokáig tart. Gyermekkorra tíz évét elbeszélése szerint apja alkoholizmusa uralta, s László ekkor még kiszolgáltatottnak, tehetetlennek mutatja magát, akinek nincs hova mennie, együtt kell élnie vele. S bár egy fedél alatt éltek, László elbeszélése alapján mégis mintha csak magára számíthatott volna. Mintha innentől kezdve nemcsak anyja, de apja sem lett volna. Elbeszélésében talán ezért próbálja meg a kívülről, kimért, távolságtartó mesélő szerepét felvenni, mikor apjáról van szó.

György, akárcsak később László, az elbeszélés szerint próbált új családot teremteni magának és a fiának, de nem sikerült neki. László mintha azt hangsúlyozná a szövegben, hogy ő ebben nem vett részt, ez nem az ő élete volt. Talán saját kudarcát látja apjában. László elbeszélésében mintha azt sugallná: hogyha György újrահázasodott volna, akkor talán ő is családot, otthont kaphatott volna. Apja viszont mintha éppen őt hibáztatná a szöveg szerint azért, mert meghiúsult az újabb családalapítás. Ellentmondásos történet ez arról, hogy vajon ki miatt valott kudarcot a dolog. László, úgy tűnik, elbeszélésében már egyértelműen bánja a történeteket, a család nélküli életet, talán ezért mondja, hogy apjának is inkább nősiülnie kellett volna. Mintha azt szeretné mondani ezzel a megfogalmazással, hogy fiatalkorában szüksége lett volna valakire, aki fölneveli őt, s aki mellett gyerek lehetett volna. S mintha mind a mai napig vágya erre a családra, papára, mamára, testvérekre.

Elbeszélésében később úgy mutatja apját, mint aki a család hiánya, a kudarc miatt menekült végül az italba a magány, az elhagyatottság elől. Egy magányos, megbántott, elégedetlen emberként jelenik meg ekkor az apja, akit senki nem ért, akit senki nem becsül, akit gyengének néztek, akibe mindenki belerúghatott, akit mindenki átvert, becsapott. Mintha László ekkor már mentetegetné az apját, nem ő tehet az alkoholizmusáról, hogy magára hagyta őt, apja jó ember volt. Vagy talán nem is az apját, hanem magát próbálja védeni az elbeszélésében, önmagát, aki szintén elhagyta a gyereket, s akit szintén gyenge, önállótlan, beteg embernek tartanak. A munka, akárcsak apjának, Lászlónak is kiemelkedően fontos, mintha egyfajta kötelező természeti törvény lenne ez a szövegben, ami az emberek legfőbb jellemzője, meghatározója.

Az idézet végén mintha újra megváltozna az apjáról alkotott kép, már nem annyira agresszív, ellenséges mindennel és mindenkivel szemben az öreg, talán feladta a harcot. Míg a munka a harc és a küzdelem terepe lenne a szövegben, addig a nyugdíjas kor a megnyugvás, a munka vége, a béke ideje. A békéé, vagy talán a végső megnyugvásé, a halálé, hiszen a nem dolgozás mintha a halál, a vég maga lenne. Míg a halál, apja halála szinte egyáltalán nem rázná meg Lászlót, a betegségével kapcsolatos szavakat (betegség, gyógyítás, kezelés, kórház) apja esetében sem képes kimondani, helyrehozásról beszél, kemény, személytelen módszerről. Tárgyilagosan beszél a rákról is, szakszavakat használva. Vélhetően ezzel kicsinyítené, távolítaná a betegséget, a problémát. Talán így próbál kibújni a szembenézés alól, a kudarcokkal, a család, az otthon hiányával való szembesülés alól. Majd hirtelen feltételes módba vált, másként is történhetett volna mindez, ha ő az apja mellett van, hiszen ő az erős, minden problémát megoldó, korán felnőtt fiúként jelenik meg többnyire elbeszélésében, aki képes segíteni akár a magatehetetlen, halálos beteg apján is. Mintha elbeszélésében László apja életét, sorsát ismételné meg, s apja megmentésének elmesélésekor sokkal inkább saját maga megmentéséről beszélne. A halál valami megfoghatatlan, felfoghatatlan dologként jelenik meg a szövegben, ami megakadályozhatatlanul, feltartóztatatlanul jött. Vajon ő maga az elbeszélésében képes lesz kitörni apja árnyékából,

életének újrarájátszásából, s kiszabadulva a betegség rabságából valóra váltani apja s önmaga álmait az otthonról és a családról, még mielőtt a halál utolérné?

László elbeszélésében Magyarországra visszatérve folytatja jó pár évvel ezelőtt félbehagyott karriertörténetét. Élete megint a munka és a pénz körül forog. Majd hirtelen megjelenik élettörténetében a betegség. László azonban, úgy tűnik, a kényszerítő környezet ellenére sem hajlandó betegségétörténeté alakítani elbeszélését, a karriertörténet keretei között maradván mesél betegségéről is. Mintha karriertörténete így egyfajta ellenállássá válna, aminek segítségével próbálná meg elutasítani a betegséget, a skizofréniát. Élettörténete továbbra is a munka köré szerveződik, ami ellentmond a betegéletútnak, hiszen egy pszichiátriai betegnek diagnosztizált ember jellemzően nem képes egyedül ellátni magát sem, nemhogy dolgozni, pénzt keresni... A betegség László számára mintha elsősorban azt jelentené, hogy nem dolgozhat többé, munkaképtelenné válik, amibe képtelen belenyugodni.

László fő narratívájának legnagyobb része beteggé nyilvánításához kötődik, arról szól, hogyan lett cselekvésképtelen, a munkától eltiltott ember. Ez az, ami teljesen átalakította, megváltoztatta életét, élettörténetét. Vajon hogyan mesél László a zárt osztályra kerüléséről és beteggé nyilvánításáról?

„Aztán felszámolták az egész műhelyt, áttelepítették a gépeket, és ott már lehetett dolgozni. És akkor úgy lettem leszázalékolva, hogy nem engedtek dolgozni. Aztán egy hónapra bezártak, összevissza injekciótak, és akkor nem engedett az orvos dolgozni, és akkor mondom, hogy százalékoljanak le, és akkor így lettem leszázalékolva. Attól függetlenül dolgoztam, elmentem gipszkartonozni, napi 10 órát dolgoztam, meg 12 órát.”

László elbeszélésének jellegzetessége, hogy bár az interjúkészítő pszichiátriai betegnek diagnosztizáltként kereste meg, ő a skizofrén, sőt a beteg szót sem említi beteggé nyilvánításának elmesélésekor. A szöveg alapján úgy tűnik, nem tartja magát betegnek, és számára a pszichiátriai betegség diagnózisa pusztán csak a munkától való eltiltást, a leszázalékolást jelenti. Leszázalékolásának történetét a munkával kezdi, és azzal is fejezi be, mintegy keretet adva ezzel mondanivalójának. Úgy tűnik, a munkáról tud beszélni, a betegségéről azonban nem. Ugyanakkor az idézet mintha mégis csak a betegségről szólna. A műhely felszámolása, áttelepítése mintha a magatehetetlen, kiszolgáltatott, beteg emberekre utalna, a munkagépek mintha önmaga s többi betegtársa sorsát idézné. Felszámolták, megszüntették a műhelyt, ahogy a betegnek diagnosztizált emberek addigi életét is, egyik pillanatról a másikra, rajtuk kívül álló, hatalmas, megnevezhetetlen erők. Kemény, drasztikus vég ez, ami ellen semmit sem lehet tenni, ami megváltoztathatatlan és visszafordíthatatlan. Ez történik Lászlóval is az élettörténetében, először gyermekkorában, majd később már felnőttként, a skizofrénia diagnózissal felszámolják, véget vetnek addigi életének, majd áttelepítik máshova, s minden megváltozik körülötte.

Visszatérő motívum a szövegben, hogy nem engedik dolgozni, mintha ez lenne számára a legnagyobb trauma mind közül. A dolgozás ellehetetlenítése, a leszázalékolás is ugyanolyan személytelen, embertelen folyamat elbeszélésében, mint a gépek felszámolása és áttelepítése, vagy a kórházi lét. Vajon miért nem beszél arról, mi volt az oka annak, hogy leszázalékolták, hogy bezárták egy pszichiátriára, hogy skizofrénné nyilvánították? Talán azért nem, mert ő maga sem tudja, érti, hogy mi történik vele, körülötte? Vagy talán fél szembenézni azzal, hogy a környezete betegnek, skizofrénnak tartja őt? És vajon a munka hangsúlyozása a szövegben valóban a betegség tagadásának, elutasításának eszköze László számára?

A kórházban László passzív beteg, önállótlan, cselekvésképtelen szerepbe kényszerül. Hogy újra aktívvá válik, furcsa mód mintha azzal a döntésével kezdődne, hogy leszázalékoltatja magát. És bár nem engedi az orvos, hogy dolgozzon, László mégis munkába áll. Így nemcsak azt képes bizonyítani, hogy nem beteg, hanem hogy független, önálló, erős, egészséges személy. Mintha szinte dicsekedne, kérkedne azzal az elbeszélésében, hogy milyen sokat dolgozott és milyen kemény fizikai munkát végzett, többet, mint amit akár egy egészséges ember bírna. Tévedés tehát, hogy nem engedik dolgozni őt, tévedtek, akik bezárták, akik injekciózták, akik betegnek tartják.

A pszichiátriai otthonban elvárt ideális betegkép mintha éppen az ellentéte lenne annak, ahogy László saját elbeszélésében megjelenik. Míg az otthonban az ideális lakó passzív, önállótlan, gondozásra, segítségre szoruló, a betegszerepet elfogadó vagy legalábbis abba beletörődő, többnyire munkaképtelen személy, László aktív, önálló és önellátó, dolgozni akaró és tudó férfiként jelenik meg az elbeszélésben. Mintha épp ezzel a betegképpel szemben határozná meg önmagát, mintha egész élettörténete a betegszerep, a pszichiátriai otthon elutasításáról szólna. Élettörténete a bizonyíték arra, hogy ő képes önállóan élni, nem beteg, tehát nem kell az otthonban laknia. László végül azonban önként költözik az intézetbe. De vajon mi lehet ennek az oka?

„Egyszer otthon rajzolgattam, terveztem a saját lakásomat, mert nekem arra nincsen pénzem, hogy külön mérnököt fogadjak, megrajzoltam ezt a kockát, amit szeretnék kivitelezni, aztán anyámnak, nem tudom mért, fáj, hogy rajzolgattam, nagy galiba lett belőle, csúnyán összevesztünk, és akkor elköltöztem otthonról, és egy disznóólszerű helyiséget béreltem egy sertéstelepen, és akkor kaptam a beutalót, hogy jöjjetek ide ...ra. Öcsém lehozott, az orvos azt mondta, aki engem ide leutalt, hogy át lehet járni innen Ausztriába és Németországba dolgozni, és ennek a fele nem igaz, becsapott, hazudott.”

Az idézet elején László mintha egy mesébe vagy álomba kezdene. Otthon van, védett, biztonságos helyen, ahol az ember úgy érezheti, semmi rossz nem történhet vele, semmi baj nem érheti, nyugodtan álmodozhat, tervezheti a jö-

vőjét. Idilli kép ez, ami drasztikus ellentétben áll a később következőkkel. Elbeszélése elején aktív, hozzáértő szerepben jelenik meg László, akinek egy ház megtervezése és kivitelezése nem okozhat problémát, egy olyan feladat ez, amit meg akar és meg is tud valósítani. Aztán hirtelen megjelenik a szövegben az anyja, Éva, aki megzavarja ezt az idillt, a saját lakásról, otthonról szőtt álmot. A mese folytatódik, a bevezető után jön a nagy galiba, ami váratlanul megváltoztatja a történet menetét. Csúnyán veszekszik László és Éva, de nem tudjuk meg, hogy miért. Erről mintha nem akarna beszélni László, talán ő maga sem érti, hogy mi történt. Vagy talán itt a betegségéről kéne beszélni, amiről nem hajlandó tudomást venni. Csak annyit tudunk meg, hogy László végül elköltözött az anyjától. Végleg el kellett hagynia otthonát. László egy sertéstelepre, egy állatoknak való helyre kerül, a szöveg szerint teljesen magányosan, egyedül. Ebben a kilátástalan, szörnyű, embertelen helyzetben érkezett meg a pszichiátriai otthonba szóló beutaló. Mintha csak egy gyógyszállóba, egy üdülőhelyre jött volna meghívás, ahol László kipihenheti megpróbáltatásait, megmenekül kilátástalan helyzetéből. Míg a települést konkrétan megnevezi, arról, hogy milyen intézménybe, hova és miért utalják be, hallgat. Bár betegségről továbbra sem beszél, de a bekerülése, a passzív, kiszolgáltatott szerep, elbeszélési mód arról árulkodik, hogy ekkorra talán valamelyest belenyugodott a helyzetébe. A későbbiekben azonban már arról mesél, hogy úgy érzi, becsapták őt, az orvos hazudott neki. László eleinte mintha egyfajta szállóként képzelné el az otthonát, ahol teljes ellátást, fedezet biztosítanak számára, és ahonnan dolgozni járhat, szabadon élve az életét. Mintha megpróbálná saját képére formálva bemutatni az otthonát, átalakítani az intézményt igényeinek megfelelően, és csak igen nehezen tudna beletörődni abba, hogy nem képes erre. Ugyanakkor mintha egy végső menedék is lenne ez a hely számára, ahol, ha nincs hova mennie, meghúzhatja magát az ember. László elbeszélésében intézeti életének középpontjában is a munka áll, egyfajta intézeti karriertörténetet mesél el. Részletesen beszámol arról, hogy hol, mit, mennyi ideig és mennyi pénzért dolgozott. Valószínűleg az otthonban még fontosabbá vált számára a munka. Elbeszélése szerint arról álmodik, hogy elhagyja az intézetet, ahol megsértik az alapvető emberi jogokat, mint amilyen a szabad munkaválasztás joga. Úgy tűnik, ez a legnagyobb sérelem László számára, ez az, ami miatt nem képes elfogadni a betegszerepet a kényszerítő környezet ellenére sem. Vagy tán ez az egyetlen menedék, ahol képes megőrizni emberi mivoltát. A kezeléséről mindössze annyit mond, hogy továbbra sem fogadja el, hogy beteg, és az otthonban kell élnie. Talán azért állítja éppen a munkát elbeszélése középpontjába, mert ez a legjobb bizonyíték arra, hogy nem beteg?

Amikor azonban az álmairól beszél, körvonalazódik egy másik, egy sokkal személyesebb oka is a betegség elutasításának: a hiányzó otthon, a család utáni vágy. Elbeszélésében egy intézeten kívüli, szabad életről álmodik, arról, hogy épít egy lakást, ahol feleségével ketten édeglélnének, s ahol már dolgozniuk sem kell majd. Fő narratíváját azonban ennek az álomnak a teljes ellehetetlenülésével zárja: felesége, lakása, a családról, az otthonról szőtt álmok elúszni látszanak.

Összefoglalás

László élettörténete arról tanúskodik, hogy a pszichiátriai ellátórendszerbe kerülve kényszerítő elvárás, hogy az egyén elbeszélése betegségtörténétté váljon, az egyén – önállóan, a közösségben egészséges emberként élni nem tudó – betegként határozza meg önmagát. Ennek elfogadása azonban, úgy tűnik, szinte lehetetlen László számára. Történetében egyáltalán nem jelenik meg annak elmesélése, hogyan és miért került pszichiátriai zárt osztályra, majd később pszichiátriai betegek otthonába. Az olvasó számára épp az marad rejtve, azért válik bizonyos szempontból követhetlenné története, mert nem ad választ rá, hogy miért alakult így az élete. Ő az, aki – úgy tűnik – megpróbálja teljes mértékben ignorálni a betegséget, annak ellenére, hogy pszichiátriai otthonban él, a társadalom megítélése szerint tehát önmagát ellátni képtelen pszichiátriai beteg. Vajon lehetséges-e, hogy a pszichiátriai betegnek, skizofrénnak diagnosztizáltak élettörténete ne – a társadalomból való kizárásuk alapját adó, ugyanakkor társadalmilag tőlük egyedül elfogadható – betegségtörténet legyen? László története alapján úgy tűnik: ha valaki megpróbál egymagában szembeszállni a környezetével, a rendszerrel, annak élettörténete kilátástalan, folyamatos, elkeseredett küzdelemmé válhat.

Irodalom

- Fernezely Bori – Légmán Anna (2003): A skizofrénia társadalmi narratívái. *Esély*, (23), 6, 39–57. http://www.esely.org/kiadvanyok/2003_6/FERNEZ.pdf (utolsó letöltés: 2015. 04. 16.)
- Gergen, Kenneth J. – Gergen, Mary M. (2001): A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5*. Narratív pszichológia. Budapest: Kijárat Kiadó, 77–119.
- McAdams, Dan P. (2001): A történetek jelentése az irodalomban és az életben. In László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5*. Narratív pszichológia. Budapest: Kijárat Kiadó, 157–175.
- Pászka, Imre (2007): *Narratív történetformák*. Szeged: Belvedere Kiadó.
- Rosenthal, G. (1995): *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte*. Gestalt und Struktur biographischer. Selbstbeschreibungen Taschenbuch. Frankfurt – New York: Campus Verlag.
- Vajda Júlia (2003): Az élettörténet szövegének szöveve. *Jel-Kép*, 1, 89–96.